dr hab. Mariola Grzybowska-Brzezińska, prof.UWM
Wydział Nauk Ekonomicznych
Instytut Ekonomii i Finansów
Katedra Rynku i Konsumpcji

Olsztyn, 14.08.2023 r.

Recenzja

rozprawy doktorskiej

mgr Małgorzaty Krzeszowskiej

nt. Uwarunkowania konsumpcji pozaszkolnych usług edukacyjnych dla młodzieży na przykładzie województwa podkarpackiego

napisanej pod kierunkiem dr hab. Wiesławy Kuźniar, prof.UR

i promotora pomocniczego dr. Tomasza Surmacza

w Instytucie Ekonomii i Finansów, Kolegium Nauk Społecznych

Uniwersytetu Rzeszowskiego

I. Podstawy formalne sporządzenia recenzji

Podstawą formalno-prawną sporządzenia recenzji stanowi pismo Pani prof. dr hab. Elżbiety Feret - prorektor ds. Kolegium Nauk Społecznych Uniwersytetu Rzeszowskiego z dnia 19 czerwca 2023 r. z prośbą o sporządzenie recenzji rozprawy doktorskiej pt. „Uwarunkowania konsumpcji pozaszkolnych usług edukacyjnych dla młodzieży na przykładzie województwa podkarpackiego", autorstwa mgr. mgr Małgorzaty Krzeszowskiej. W aspekcie prawnym podstawy formalne sporządzenia recenzji zostały określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz.U. z 2017 r., poz. ze.zm.).

Ocena rozprawy doktorskiej została dokonana przyjmując za podstawę spełnienie przez nią wymagań stawianych pracom w dyscyplinie ekonomia i finanse biorąc pod uwagę kilka kryteriów, do których należą takie kwestie jak: stopnia oryginalności problemu naukowego, ogólnej wiedzy teoretycznej Kandydatki w danej dyscyplinie naukowej – ekonomia i finanse, umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i naukowego wywodu przez Kandydatkę .

Przedstawiona do recenzji praca doktorska składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, podsumowania i wniosków, bibliografii, innych źródeł, spisów tabel i rycin, aneksu,

streszczenia w języku polskim i angielskim. Praca liczy łącznie 289 stron, w tym 232 strony to część zasadnicza (wstęp, rozdziały, wnioski i podsumowanie), 25 stron stanowi wykaz cytowanej literatury, wykorzystywanych materiałów internetowych, 32 strony to pozostałe elementy (spisy tabel, prezentacji graficznych i aneks).

II . Stopień oryginalności problemu naukowego

Wybór problemu naukowego, który Kandydatka zaprezentowała w temacie rozprawy doktorskiej nt. Uwarunkowania konsumpcji pozaszkolnych usług edukacyjnych dla młodzieży na przykładzie województwa podkarpackiego, jako pracy w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse, zasługuje na uznanie uwzględniając szczególnie uwarunkowania konsumpcji czy wykorzystania pozaszkolnych usług edukacyjnych dla młodzieży. W społeczeństwie funkcjonującym w gospodarce opartej na wiedzy zauważa się zdecydowanie większe zapotrzebowanie dorosłych na edukację dzieci i młodzieży, inwestowanie w ich przyszłość poprzez finansowanie różnych dodatkowych zajęć pozaszkolnych. Konsekwencją tego stały się wzrastające wyzwania wobec rynku usług edukacyjnych, świadczonych zarówno przez państwo w ramach systemu szkolnictwa, jak i podmioty prywatne. Rynek ten stał się zmiennym i złożonym, a przez to wybór szkoły, ale także aktywności pozaszkolnych, stał się procesem angażującym wielu członków gospodarstwa domowego Wychodząc naprzeciw wyzwaniom otoczenia od kilku lat obserwuje się liczne działania, mające na celu podnoszenie jakości usług edukacyjnych w celu poprawy jakości kapitału społecznego. Jednocześnie z tym procesem obserwowany jest wzrost zainteresowania pozaszkolnymi formami edukacji dzieci i młodzieży, a specyfika funkcjonowania rynku usług edukacyjnych w regionach o zróżnicowanych atrybutach gospodarczych, czy społeczno-ekonomicznych lokuje tę problematykę w segmencie bardzo ważnych problemów badawczych z uwagi znaczenie gospodarcze i społeczne. W tym kontekście dorobek ekonomii behawioralnej czy ekonomii społecznej jest ciekawym obszarem do eksploracji. Problematyka rozwoju usług edukacyjnych jest stosunkowo dobrze rozpoznana w aspekcie naukowym oraz praktyki gospodarczej, ale z uwagi na turbulencje zmian otoczenia społeczno-gospodarczego, uwarunkowań geopolitycznych zasadne jest prowadzenie dalszych badań w tym obszarze, szczególnie uwzględniając zapotrzebowanie dorosłych i młodzieży oraz rozpoznając ich uwarunkowania decyzyjne. Temat rozprawy doktorskiej i podjęty problem naukowy należy ocenić pozytywnie zarówno ze względu na aspekt prowadzenia badań naukowych, jak też jego oryginalność.

Wybór tematu rozprawy uważam za trafny w kontekście poznawczym, gdyż rozprawa umożliwia dyskusję na temat jednego z rozwijających się problemów, którymi są uwarunkowania kształtowania usług edukacyjnych w Polsce. Należy podkreślić również znaczenie podjętego problemu

w aspekcie metodycznym. Przeprowadzona procedura badawcza wskazująca etapy metodycznego postępowania w procesie poszukiwania optymalnych narzędzi służących do identyfikacji uwarunkowań decyzji na rynku pozaszkolnych usług edukacyjnych dla młodzieży, jest również oryginalnym ujęciem rozwiązania problemu naukowego. Problem badawczy ujęty w rozprawie oceniam jako interesujący poznawczo, aktualny i oryginalny z punktu widzenia rozważań w obszarze dyscypliny ekonomia i finanse. Zatem dokonany przez mgr Małgorzatę Krzeszowską wybór tematu rozprawy i problemu badawczego uważam za trafny i znajdujący uzasadnienie zarówno w warstwie naukowej, jak i praktycznej.

II. Ogólna wiedza teoretyczna Kandydatki w dyscyplinie ekonomia i finanse

Autorka wykazała w spisie bibliograficznym wykorzystanie łącznie w dysertacji 323 pozycje. Bibliografia została podzielona na spis pozycji literatury (219 rekordów) oraz spis zawierający pozostałe źródła (104 rekordy). Liczba publikacji, a szczególnie ich struktura (ponad 20% to pozycje anglojęzyczne) i sposób doboru (artykuły kluczowych dla dyscypliny magazynów naukowych) pozytywnie świadczą o umiejętności prowadzenia kwerendy literaturowej oraz o dobrym rozeznaniu literaturowym studiowanego przez Doktorantkę tematu. Z uwagi na tematykę dysertacji podkreślenia wymaga również fakt powołania przez Autorkę wielu dokumentów na podstawie których omówiona została problematyka polityki edukacyjnej.

Wykorzystanie i wskazanie przez Doktorantkę pozycji literatury oceniam jako spełniające kryterium dogłębnej analizy. Ocena powołanych pozycji literatury jest pozytywna, bowiem Autorka wykorzystała w większości publikacje o charakterze naukowym. Często odwołuje się do wyników badań opisywanych w literaturze anglosaskiej. Ogólnie dobór literatury krajowej i zagranicznej oceniam jako prawidłowy dla przygotowania i zrealizowania rzetelnych badań naukowych w pracy awansowej. Dobra znajomość podstawowej dla tematyki literatury przedmiotu, przełożyła się na sposób precyzowania, analizowania, a następnie syntetyzowania problemów oraz na jakość wnioskowania.

Odpowiedni dobór i bardzo dobra znajomość źródeł informacji została udokumentowana w szczegółowej analizie i precyzyjnym przeglądzie dotychczasowego stanu wiedzy w podjętym przez Doktorantkę temacie zarówno w literaturze krajowej i zagranicznej

Ocena formalna i merytoryczna rozprawy doktorskiej

Rozprawa koncentruje się w dyscyplinie ekonomia i finanse, można dostrzec pewne aspekty aplikacyjne, które mogą być sformułowane do nauczycieli czy organów budujących strategię rozwoju usług edukacyjnych czy poprawę jakości kształcenia w ramach regionalnych inicjatyw. Kandydatka swoją wiedzę teoretyczną i przygotowanie w zakresie warsztatu badawczego zaprezentowała w przygotowanym maszynopisie rozprawy doktorskiej, na który składają się

wstęp, pięć rozdziałów, bibliografia, spis rycin, spis tabel oraz aneks(s.289, z tego s.232 to tekst bez bibliografii i załączników).

Wstęp wprowadza czytelnika do rozważań podjętych w dalszej, zasadniczej części dysertacji. Po krótkim wprowadzeniu dotyczącym sektora usług edukacyjnych z podjętą próbą uzasadnienia wyboru problematyki badawczej, Autorka zamieściła cel, hipotezy, zakres i strukturę pracy oraz dokonała prezentacji materiałów źródłowych i metodyki badań . W tej części pracy poruszono zagadnienia metodyczne jest to dobre rozwiązanie z uwagi na podjętą procedurę badawczą, ta część wstępu zwiera większość potrzebnych elementów, cel główny, cele szczegółowe, hipotezy badawcze, zarys wykorzystanych w pracy metod i narzędzi badawczych co znacznie ułatwia dalszą lekturę dysertacji.

W uzasadnieniu wyboru tematu istotne jest wskazanie znaczenia problemu, poprzez dokonanie analizy poznawczo-krytycznej literatury przedmiotu i określenie luki dotyczącej wybranego przez Autorkę pola badawczego, zabrakło stanowczej diagnozy tego zagadnienia w tej części pracy. W mojej opinii walory pracy byłyby zdecydowanie wyższe gdyby również we wstępie zaprezentowano podstawowe definicje przyjęte w rozważaniach. Tu warte podkreślenia są kryteria kwalifikacji konsumenta usług edukacyjnych przyjętego do badań, wprawdzie Autorka na stronie 9. charakteryzując podmiot badań, jednak jednoznaczna definicja segmentów, które przyjęto w procesie badań byłoby walorem metodycznym. Dodatkowo również ważnym było określenie kryteriów doboru respondentów do każdego z segmentów, które uwzględniono w badaniu zarówno w indywidualnych wywiadach pogłębionych, także w badaniach ankietowych, w których zastosowano dobór celowy (zarówno w przypadku młodzieży jak i opiekunów czy rodziców) i nie ma precyzyjnej informacji na czym ten dobór celowy polegał.
W tej części pracy wyjaśniono zróżnicowany zakres danych, które wykorzystała Autorka w poszczególnych analizach czy częściach dysertacji, co jest walorem tej części pracy i przygotowuje czytelnika do dalszej lektury. Uwzględniając ograniczenia sytuacji na rynku wywołane pandemią oraz trudności z uzyskaniem danych, należy z uznaniem podkreślić wysiłek Autorki i zaangażowanie w pozyskanie oraz wykorzystywanie tak szerokiego zakresu danych. W przeprowadzeniu indywidualnych wywiadów pogłębionych zdecydowanie jakościowo trafniejszym rozwiązaniem było przeprowadzenie wywiadów bezpośrednich , jednak z uwagi na uwarunkowania nie było to możliwe, na co jako na ograniczenie wskazuje również Autorka. Zakres wykorzystanych źródeł informacji jest prawidłowy, także postępowanie badawcze, wykorzystanie metod jakościowych i ilościowych, które zaprezentowano w formie schematu na rycinie nr 1 str 12. jest prawidłowe, a schemat procesu badawczego szczególnie zasługuje na uznanie.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym ***Kategoria konsumpcji i kierunki jej rozwoju w kontekście oczekiwań współczesnych konsumentów*** zaprezentowano treści wprowadzające do tematyki podjętej w pracy. W rozdziale pierwszym w oparciu o studia literatury przedmiotu dokonano charakterystyki kategorii konsumpcji, akcentując jej różne rozumienie w ekonomii klasycznej i behawioralnej oraz przedstawiono najważniejsze kierunki rozwoju w kontekście oczekiwań i cech współczesnych konsumentów. Jednocześnie Autorka prezentuje funkcje gospodarstwa domowego oraz jego znaczenie w procesie decyzyjnym usług edukacyjnych. Autorka podejmuje polemikę uwarunkowań kształtowania takich postaw konsumentów oraz wskazuje na istotność procesów serwicyzacji, wirtualizacji i mediatyzacji konsumpcji, oddziałujących także na funkcjonowanie rynku pozaszkolnych usług edukacyjnych. Są to rozważania wartościowe i zasadne, wprowadzające i uzasadniające podejście badawcze, w kontekście sformułowanego tematu.

W rozdziale drugim ***Usługi edukacyjne we współczesnej gospodarce -znaczenie podmioty, proces zakupu*** podjęto rozważania bardzo ciekawe i zasadne pod względem merytorycznym, w mojej opinii stanowią duży walor pracy. W rozdziale drugim dokonano identyfikacji uczestników oraz etapów procesu zakupowego pozaszkolnych usług edukacyjnych w kontekście specyfiki Generacji Z jako klientów zajęć dodatkowych. Ofertę zakupową, w przypadku młodych konsumentów pozaszkolnych usług edukacyjnych, inicjują i finalizują z reguły rodzice lub opiekunowie prawni. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na szczególną ich rolę jako klientów. Jak wskazuje Autorka wpływ na wybór pozaszkolnych usług edukacyjnych mają także sami zainteresowani czyli uczniowie, którzy są ich konsumentami i często współdecydują o zakupie. Biorą przy tym pod uwagę nie tylko zdanie swoich rówieśników czy rodziców, ale i własne nastawienie emocjonalne do usług edukacyjnych. Mają też, jako generacja Z, inną ich wizję niż wcześniejsze pokolenia. Chcą, aby dodatkowe zajęcia były nowoczesne i powiązane z nowymi technologiami oraz dostosowane do ich potrzeb. W nawiązaniu do tytułu i celu pracy kluczowym w rozważaniach merytorycznych było usystematyzowanie pojęcia usług edukacyjnych oraz charakterystyka specyfiki funkcjonowania rynku tej kategorii usług oraz wskazanie determinant ich rozwoju. Te zagadnienia Doktorantka podjęła w treści tego rozdziału i jest to autorska dyskusją z dużym walorem poznawczym.

Rozdział 3 ***Rola edukacji w kształtowaniu kapitału ludzkiego*** jest to rozdział o walorach teoriopoznawczych i empirycznych. W rozdziale trzecim przedstawiono istotę i rolę edukacji, w tym pozaszkolnych usług edukacyjnych w procesie kształtowania kapitału ludzkiego. Wykazano, że popyt na pozaszkolne usługi edukacyjne ma tendencję wzrostową.

Pozaszkolne usługi edukacyjne, umożliwiające uzupełnienie wiedzy i umiejętności wpływają na podnoszenie kwalifikacji obecnych i przyszłych pracowników. Cennym aspektem rozważań, który podjęła Autorka jest problematyka ekonomii społecznej, a szczególnie determinant kształtowania kapitału ludzkiego i wskazanie znaczenia edukacji w budowaniu wartości tego zasobu. Wykorzystując dane wtórne dokonuje prezentacji i podejmuje dyskusję związaną z jakością edukacji w Polsce na tle innych krajów. Walory pracy w mojej opinii byłyby większe, gdyby Doktorantka wykazała się zdecydowaniem w prowadzeniu dyskusji naukowej, mam wątpliwości, co do wykorzystania danych z portalu „Entuzjaści Edukacji", brakuje informacji w metodyce i w tej części pracy na podstawie jakiej metodologii gromadzono dane?
Rozdział czwarty, to także rozważania o charakterze empirycznym pt. *Rynek usług edukacyjnych i determinanty jego rozwoju w województwie podkarpackim na tle kraju.* W rozdziale czwartym zaprezentowano społeczno-gospodarczą charakterystykę województwa podkarpackiego, ze szczególnym uwzględnieniem stanu i struktury rozwoju pozaszkolnych usług edukacyjnych oraz sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych. Zaprezentowane analizy umożliwiają stwierdzenie, że rynek pozaszkolnych usług edukacyjnych w badanym województwie należy uznać za rynek rozwijający się. Mimo, że mieszkańcy Podkarpacia wydają na edukację najmniej ze wszystkich województw, to jednak, podobnie jak w skali kraju obserwowany jest wzrost liczby podmiotów oferujących pozaszkolne usługi edukacyjne, będący reakcją na sygnalizowany popyt na tego typu zajęcia. Rozdział bardzo ważny i bardzo wartościowy oraz kluczowy w realizacji celów poznawczych i aplikacyjnych. Prawidłowo i zasadnie zaprezentowana struktura i sekwencja podjętych w rozdziale rozważań.

Rozdział piąty pt. ***Wybory konsumenckie na rynku pozaszkolnych usług edukacyjnych w województwie podkarpackim i ich konsekwencje rynkowe w świetle wyników badań empirycznych***. W rozdziale piątym zaprezentowano wyniki badań własnych w formie pogłębionych wywiadów indywidualnych oraz badań ankietowych odnoszących się do motywów wyboru, zakresu korzystania oraz czynników determinujących aktualne i przyszłe decyzje respondentów związane z wyborem pozaszkolnych usług edukacyjnych. Słusznie szczególną uwagę Autorka zwróciła na program 500+ i jego oddziaływanie zarówno na decyzje w zakresie korzystania z pozaszkolnych usług edukacyjnych przez młodzież, jak też na sytuację finansową podmiotów świadczących te usługi. To bardzo wartościowy rozdział, który miał zasadnicze znaczenie dla realizacji celów pracy, w tym celu aplikacyjnego. Struktura tego rozdziału jest prawidłowa. Doceniam duży walor poznawczy tej części i uznaję jako rozpoznanie pewnych interesujących problemów badawczych, które należy kontynuować.

Wnioski i podsumowanie, to ostatnia część pracy, w której Autorka odpowiada na

realizację celów i formułuje wnioski w mojej opinii zasadne. Kluczowe jest podkreślenie walorów metodycznych dysertacji i jej wartości aplikacyjnej. Zaprezentowano przesłanki, które umożliwiają weryfikację postawionych hipotez, co jest pozytywnym aspektem. Walory pracy wzmacnia wskazanie ograniczeń realizowanych badań oraz zaproponowanie obszarów dalszych dociekań naukowych.

Na podstawie dogłębnej lektury przedłożonej dysertacji a szczególnie części pierwszej rozprawy, teoriopoznawczej, należy stwierdzić, że jest bardzo dobrym przeglądem teorii zachowań konsumentów na rynku usług edukacyjnych. Autorka bez zbędnego wypełniania pracy nadmiernymi treściami dostępnymi w literaturze przedmiotu, koncentruje się na koniecznych zagadnieniach znaczenia edukacji i kapitału społecznego w rozwoju gospodarczym i społecznym kraju, tym samym wykazuje znajomość zjawisk i procesów zachodzących w obszarze ekonomii behawioralnej i ekonomii społecznej. Bardzo ważną kwestią są rozważania dotyczące opisu procesu podejmowania decyzji na rynku pozaszkolnych usług edukacyjnych jak również charakterystyki wybranych kierunków rozwoju tych usług. Autorka umiejętnie posługuje się literaturą przedmiotu, obserwuje zjawiska w tym dość trudnym obszarze zainteresowań, potrafi wyciągać wnioski i trafnie je argumentuje. Prezentacja determinant procesu decyzyjnego czy postrzegania pozaszkolnych usług edukacyjnych przez segmenty klientów zawiera wiele ciekawych spostrzeżeń, wskazuje na złożoność i skalę skomplikowania procesu, którego rozpoznania podjęła się Autorka. Podsumowując merytoryczną ocenę rozprawy doktorskiej wyrażam pełne przekonanie, że mgr Małgorzata Krzeszowska zrealizowała cel badań i dokonała identyfikacji uwarunkowań konsumpcji pozaszkolnych usług edukacyjnych oraz ich oddziaływania na proces wyboru określonych kategorii zajęć dodatkowych kierowanych do młodzieży w wieku szkolnym. Struktura rozprawy, tok rozumowania, a także zakres zrealizowanych badań literaturowych i empirycznych oraz sposób analiz i prezentacji wyników zasługują na wysoką ocenę. Stan wiedzy teoretycznej Kandydatki w zakresie dyscypliny ekonomia i finanse należy uznać jako bardzo dobry.

III. Umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i naukowego wywodu przez Kandydatkę

Cel pracy oraz hipotezy

W opracowaniu naukowym, jakim jest rozprawa doktorska, tytuł, cele oraz hipotezy powinny być ze sobą ściśle związane, gdyż osiąganie postawionych celów powinno umożliwić dokonanie weryfikacji sformułowanych hipotez, pozwalając tym samym na rozwiązanie problemu wynikającego z tytułu pracy. Cel główny rozprawy, cele szczegółowe i hipotezy Doktorantka zaprezentowała we Wstępie, także opisała materiały źródłowe i metodykę badań. Głównym problemem badawczym przedłożonej rozprawy są *uwarunkowania konsumpcji pozaszkolnych usług edukacyjnych oraz ich oddziaływanie na proces wyboru określonych kategorii zajęć dodatkowych kierowanych do młodzieży w wieku szkolnym*(str.7).

Celem poznawczym dysertacji jak wskazuje *Autorka jest identyfikacja najważniejszych czynników determinujących proces decyzyjny konsumentów na rynku pozaszkolnych usług edukacyjnych*, a celem aplikacyjnym *jest dokonanie na przykładzie województwa podkarpackiego oceny dostępności pozaszkolnych usług edukacyjnych oraz wskazanie podmiotom je świadczącym kierunków przewidywanych zmian w zakresie zapotrzebowania na określone kategorie zajęć dodatkowych dla młodzieży szkolnej* (str.7)

Założonym celom głównym podporządkowano sześć celów szczegółowych (str 8):

1. *Charakterystyka istoty konsumpcji i kierunków jej rozwoju wobec oczekiwań i cech współczesnych konsumentów.*
2. *Identyfikacja uczestników oraz etapów procesu zakupowego pozaszkolnych usług edukacyjnych w kontekście specyfiki Generacji Z, jako klientów zajęć dodatkowych.*
3. *Przedstawienie istoty i czynników warunkujących rozwój pozaszkolnych usług edukacyjnych oraz wskazanie ich znaczenia w procesie kształtowania kapitału ludzkiego.*
4. *Zaprezentowanie społeczno-ekonomicznej charakterystyki województwa podkarpackiego, ze szczególnym uwzględnieniem stanu i struktury rozwoju pozaszkolnych usług edukacyjnych oraz sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych.*
5. *Weryfikacja empiryczna motywów wyboru, zakresu korzystania oraz czynników determinujących aktualne i przyszłe decyzje związane z zakupem pozaszkolnych usług edukacyjnych przez badanych respondentów.*
6. *Wskazanie kierunków rozwoju rynku pozaszkolnych usług edukacyjnych dla młodzieży w kontekście specyfiki społeczno-gospodarczej regionu oraz wyzwań rynku pracy.*

Szczegółowa lektura rozprawy mgr Małgorzaty Krzeszowskiej upoważnia do stwierdzenia, że cele zostały sformułowane prawidłowo. Zasadnie wskakuje Autorka cel poznawczy i aplikacyjny. Cel główny i cele szczegółowe są logiczne w kontekście przyjętego

zakresu badawczego rozprawy, a dekompozycja celów z uwzględnieniem ich aspektów poznawczych i aplikacyjnych jest także walorem pracy.

W oparciu o analizę literatury przedmiotu, dane statystyczne, informacje zawarte w specjalistycznych raportach oraz obserwację własną Autorki wynikającą z charakteru wykonywanej pracy nauczyciela sformułowano tezę główną pracy: *Obserwowane w ostatnich latach zmiany sytuacji społeczno-ekonomicznej gospodarstw domowych sprzyjają zwiększeniu konsumpcji pozaszkolnych usług edukacyjnych.* Jak słusznie podkreśla Autorka, tak sformułowana teza główna zakłada, że zmiana sytuacji społeczno-ekonomicznej gospodarstw domowych stanowi ważny, ale nie jedyny czynnik rozwoju pozaszkolnych usług edukacyjnych. W procesie badawczym wyodrębniono 6 hipotez badawczych (str.8-9):

H1 - Młodzież zamieszkała w miastach częściej korzysta z dodatkowych usług edukacyjnych niż mieszkańcy wsi.

H2 - Młodzież z rodzin małodzietnych (1-2 dzieci) częściej korzysta z dodatkowych usług edukacyjnych niż członkowie rodzin wielodzietnych (3 i więcej dzieci w rodzinie).

H3 - Młodzież z rodzin, w których rodzice mają wyższe wykształcenie częściej korzysta z dodatkowych usług edukacyjnych niż dzieci z rodzin rodziców o niższym wykształceniu.

H4 - Wraz z wysokością dochodów gospodarstw domowych zwiększa się zakres korzystania dzieci z pozaszkolnych usług edukacyjnych, zwłaszcza z korepetycji przygotowujących do kolejnych egzaminów w procesie nauczania.

H5 - Program 500+ wpłynął na wzrost konsumpcji pozaszkolnych usług edukacyjnych, co dotyczy zwłaszcza dzieci z gospodarstw domowych o niskich dochodach.

H6 - Rodzice/opiekunowie prawni o wyższych dochodach częściej podejmują decyzję o zapisaniu dziecka na dodatkowe zajęcia sugerując się wyborami innych, znanych im osób aniżeli rodzice/opiekunowie prawni o niższych dochodach.

Hipotezy zawierają się w obszarze znaczeniowym wyznaczonym przez cel badawczy i cele szczegółowe. Należy wskazać, że hipotezy dotyczą istotnych zagadnień. Hipotezy zostały zweryfikowane przy zastosowaniu triangulacji metodologicznej, zaprezentowano w nich dążenie do realizacji celu głównego i tematu pracy.

Doktorantka do zidentyfikowania *uwarunkowań konsumpcji pozaszkolnych usług edukacyjnych oraz ich oddziaływanie na proces wyboru określonych kategorii zajęć dodatkowych kierowanych do młodzieży w wieku szkolnym* wyznacza poważne wyzwania w procesie badawczym co wymaga szczególnych kompetencji, które Autorka pracy potwierdza, że posiada. Zrealizowany przez Doktorantkę program badawczy jest mocną stroną recenzowanej rozprawy doktorskiej. Bardzo dobrym wprowadzeniem do zapoznania się z

zastosowanym podejściem metodycznym są rozważania przedstawione we Wstępie, w którym opisano postępowanie badawcze. Rozdział ten systematyzuje i porządkuje proces postępowania badawczego oraz umożliwia czytelnikowi zapoznanie się z materiałem empirycznym i narzędziami, które wykorzystano w poszczególnych etapach realizacji badań.

Proces badań z wykorzystaniem metod ilościowych i jakościowych jest dużym walorem pracy. Poszczególne etapy procesu badawczego i pozyskiwane w trakcie ich realizacji informacje umożliwiły podjęcie rozważań w ramach postawionych celów badań. W mojej opinii wzmocnieniem walorów pracy byłoby wyjaśnienie w jakim zakresie wstępna weryfikacja informacji z etapu indywidualnych wywiadów pogłębionych została uwzględniona w przygotowaniu następnego etapu, czyli do przygotowana narzędzi badawczych, które wykorzystano w kolejnych etapach.

Od strony merytorycznej pomimo krytycznych uwag, które mają w dużej części charakter polemiczny, strona metodyczna pracy to silny aspekt dysertacji. Cel badawczy oraz weryfikacja hipotez przeprowadzona została prawidłowo, zrealizowana w trakcie eksploracji wyników badań z wykorzystaniem technik analizy danych . Zastosowane podejście umożliwiło identyfikację *uwarunkowań konsumpcji pozaszkolnych usług edukacyjnych oraz ich oddziaływanie na proces wyboru określonych kategorii zajęć dodatkowych kierowanych do młodzieży w wieku szkolnym.*

Rozprawa doktorska została przygotowana ze starannością i dbałością o kwestie formalne i edytorskie. Dużą wartością pracy są tabele (39), ryciny (69) . Mają one charakter opracowań własnych i potwierdzają, że Doktorantka posiada umiejętność wizualizacji wyników. W zakończeniu rozdziału Podsumowanie i wnioski Autorka formułując wnioski, świadoma ograniczeń realizowanych wyników i wniosków, prezentuje obszary kontynuacji dociekań badawczych, czym również udowodniła dużą dojrzałość oraz odpowiedzialność naukową. Lektura pracy wskazuje na bardzo duże umiejętności Doktorantki w zakresie prezentacji wyników przeprowadzonych badań i trafności formułowania wniosków.

Proces postępowania badawczego i metody weryfikacji założeń badawczych umożliwiły sformułowanie trafnych implikacji. Sposób prezentacji treści dowodzi świadomego dążenia do porządkowania prowadzonych badań podjętym założeniom badawczym, co dobrze świadczy o warsztacie naukowym Autorki oraz o posiadanych umiejętnościach samodzielnego prowadzenia przez Doktorantkę pracy naukowej.

Strona formalna i edytorska

W całej pracy są zauważalne potknięcia redakcyjne i błędy techniczne, które trzeba wyeliminować w procesie przygotowania pracy do publikacji. Autorka wykazała w spisie bibliograficznym wykorzystanie łącznie w dysertacji 323 pozycje. Bibliografia została podzielona na spis pozycji literatury (219 rekordów) oraz spis zawierający i inne źródła (104). Liczba publikacji, a szczególnie ich struktura i sposób doboru (artykuły z kluczowych dla dyscypliny magazynów naukowych) pozytywnie świadczą o umiejętności prowadzenia kwerendy literaturowej oraz o rozeznaniu literaturowym studiowanego przez Doktorantkę tematu. Rolą i obowiązkiem recenzenta jest podkreślenie pewnych niedoskonałości czy kwestii dyskusyjnych, zaznaczam, że wskazane uwagi nie umniejszają walorów poznawczych i jakościowych ocenianej pracy. Pewne nieścisłości i wątpliwości, jakie zgłosiłam powyżej, odnoszą się do cząstkowych aspektów przeprowadzonej przez Doktorantkę analizy i w żaden sposób nie wpływają na moją ogólnie bardzo dobrą ocenę recenzowanej rozprawy.

Konkluzja:

W konkluzji stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, potwierdza ogólną wiedzę teoretyczną Pani mgr Małgorzaty Krzeszowskiej w dyscyplinie ekonomia i finanse oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia przez Autorkę pracy naukowej, zatem spełnia warunki określone w Ustawie z dnia 14.03.2003 r. *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz.U. z 2017 r., poz.1789 ze.zm.). Na tej podstawie wnioskuję do Rady Naukowej Kolegium Nauk Społecznych Uniwersytetu Rzeszowskiego o przyjęcie niniejszej rozprawy oraz dopuszczenie mgr. Małgorzaty Krzeszowskiej do jej publicznej obrony.

Mariola Grzybowska-Brzezińska